

(na ta problem opozarja tudi Elster), po kateri bi predsednika s tako omejenimi pristojnostmi volili posredno. Druga opcija pa je, da obdržimo neposredne volitve, a obenem tudi povečamo pristojnosti predsednika republike.

Knjiga *Volitve in volilni sistem* se nedvomno uvršča med najboljša domača strokovna dela na področju ustavnega prava in političnega sistema. Zato jo priporočam v branje ne samo strokovnim krogom, ampak tudi širši laični javnosti, ki bo po prebrani knjigi oborožena z znanjem o volilnih sistemih veliko lažje in veliko bolj učinkovito sodelovala v javni razpravi o političnem ustroju slovenske države.

Mirsad BEGIĆ

Lev Kreft

Zjeban od Absolutnega

perspektivovci in perspektivaši: portret skupine

Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1998

*o Slovenci kremeniti, prehlajeni
predmet zgodovine*

(Tomaž Šalamun: DUMA 1964)

"Z ukinitvijo *"Perspektiv"* je bila revolucija na Slovenskem tudi simbolno končana." S tem stavkom konča Lev Kreft Pripis h glavnemu tekstu knjige *Zjeban od absolutnega*. Publikacija je eden izmed rezultatov Kreftovega večletnega ukvarjanja s fenomenom *Perspektiv*, z njo pa skuša avtor razložiti nastanek neke revije kot glasila intelektualne skupine, ki je delovala v pogojih "totalitarne legitimacijske ideologije" (str. 13). Toda aktualnost te politološko-sociološke, pa tudi (nujno) historično-filozofske analize ni samo v tej točki: avtor nam obenem ponudi tudi nastavke za razkritje nekaterih postsocialističnih mitov, kvazirefleksij novodobne demokracije in nedoslednosti (pozabljenosti), ki si jih "objektivna" zgodovina, kot pač vsaka "objektivna" znanost, lahko in tudi mora privoščiti.

Knjiga nam na zanimiv način pojasni, kako so *Perspektive* in *perspektivovci* sami postali svojevrstno občestvo in nadgeneracijski pojem, hkrati pa nam s to predstavitvijo porodi nastavke za ponovno (re)aktualizacijo določenih vprašanj. Avtor skuša (kot in predvsem skozi oči revije same, torej skozi tekste iz *Perspektiv*) predstaviti aktualnost takratnih vprašanj, jih subtilno navezati na današnji čas, postaviti takratni slovenski prostor in *Perspektive* v njem v svetovni okvir, hkrati pa opomniti predvsem na aktualnost tistih nikoli (ne)aktualnih vprašanj o vlogi, pomenu in smotru tako umetniškega, kot tudi intelektualnega početja. In kar je še pomembneje: *Zjeban od absolutnega* je polna odgovorov. Če gre verjeti Kreftu, in priznajmo, da je s svojo "globino in širino" temeljit, pa tudi *Spremnim besedam* Tarasa Kermaunerja, so že sami perspektivovci, in *Perspektive* z njimi, podali zanimive poskuse odgovorov, ki se tičejo tudi tega, na kaj lahko upamo in kako si sploh še lahko upamo upati. Saj že ime revije - *Perspektive* - govori samo za sebe.

Avtor izhaja iz umestitve *Perspektiv* v čas in prostor totalitarizma, ne da bi ob tem izgubil ideološko in zgodovinsko posredovanost in umeščenost samega pojma totalitarizma. Izhodišče in namen kritike, ki se je izražala skozi *Perspektive*, je bila prav točka oblastne legitimacije takratne vladajoče elite. Navkljub dejstvu, da so bili svojevrstni "sinovi očetov romantičnih intelektualcev" (Kermauner, str. 167), so bili perspektivovci in z njimi *Perspektive* člani ozaveščene avtonomne skupine, z občutkom skupinskosti, kot v *Spremnih besedah* (str. 167) pravi Kermauner, sam *perspektivovec* "iz prve povojne generacije, iz prve, ki je podžerala Partiji kritično zrcalo, odklonila njene cilje kot napačne, njeno prakso kot zločinsko, njene vrednote kot zmotne ali vsaj neuresničljive na način, ki si ga je izbrala." Izhajali so iz antikapitalizma, odtujitev človeka je bila poglavitna tema, smoter "intelektualiziranja" pa samouprava.

Revija *Perspektive* je izhajala v obdobju med 1960 in 1964. Člani skupine, ki so poprej delovali pod okriljem *Revije* 57, so na povabilo Partije sprejeli idejo o izdajanju kritično-intelektualne revije. Izhajajoč iz zak-

ladnice intelektualnih spoznanj z Zahoda (*Perspektivovci* so bili npr. pod izrazitim vplivom francoskega eksistencializma) jim je že od prve številke revije naprej uspelo zanimirati takratno slovensko (kot je videti, pa tudi Kreftovo in našo) pozornost. *Perspektive* so postale nekakšen svetilnik moderne intelektualno-umetniške države, postavile so miselni referenčni okvir tako za ostale skupine, kot tudi za Partijo. Ne da bi neposredno izzivale ali celo neposredno ogrožale oblastni monopol Partije, so bile *Perspektive* projekt, katerega cilj je bil vzpostavitev javnega prostora, prostora, oziroma vsaj kanalov, za odprt, neomejen in enakopraven dialog ter komunikacijo med različnimi skupinami in posamezniki. Ta projekt je bil svojevrsten "prispevek" k Revoluciji s strani *Perspektivovcev*, nujen "reformni" korak, ki so ga predlagali za uresničitev končnega Cilja - komunistične Utopije. *Perspektive* so nudile intelektualno etičen in avtonomen dialog kot metodo, dialog o družbi na terenu temeljitosti in doslednosti mišljenja. V njihovem "boju" zoper totalitarizem, za katerega so menili, da pomeni pomanjkanje vsakršnega upanja za z represijo potlačenega Človeka, oziroma pomanjkanje upanja za s komformizmom (in zaradi le-tega) odtujenega posameznika, so ponujali prav taisto. Upanje, oziroma (vsaj) prostor dialoga enakih, zainteresiranih, zaskrbljenih in zagledanih v Prihodnost.

Kreft skuša v teh časih, ko se povsod govori o krizi inteligence in intelektualcev, pa tudi o izginotju le-teh in ko imajo nekateri navkljub življenju še vedno polna usta o "koncu" zgodovine, pokazati, da lahko v primeru *Perspektiv* govorimo o reviji skupine in skupinskosti *Perspektivovcev*. Z analiziranjem te trditve nam Kreft ponuja v razmislek naslednji nastavek, nastavek, ki se neposredno navezuje na t.i. (permanentno) "krizo inteligence", torej tudi na eno današnjih "aktualnosti": ali je res le "totalitarizem", kakor ga razume posttranzicijska demokracija, predvsem pa njeni protagonisti, pravi biotop za nastanek in obstoj skupin in posameznih skupnosti intelektualcev? Oziroma še eksplicitneje: ali je v novodobni totalitarnosti, ki je vsekakor različna od pretekle, torej v splošnih pogojih

tržno osmišljene parlamentarne demokratičnosti, sploh možno govoriti o tovrstni potrebi ("gonu") k oblikovanju intelektualne skupine in potrjevanju tovrstnega duha skupinskosti? Torej nastavek za preprosto, a zato nič manj globoko vprašanje: ali sploh še kdo potrebuje in ali bodo še kdaj obstajale *Perspektive*?

Kreft si pomaga z nekaterimi pogledi iz sociologije in socialne psihologije na fenomena skupnosti in skupinskosti; v delu upošteva zlasti izsledke, ki govorijo o majhnih skupinah, zlasti intelektualnih in umetniških skupinah. Tako izhaja iz klasifikacije socialnih skupin dr. Mirjane Nastran Ule, ki razlikuje (funkcionalno-tipsko) primarne, sekundarne in referenčne skupine. *Perspektivovce*, ki jih je, samo mimogrede, potrebno razlikovati od slabšalnega - perspektivaši, označi Kreft za referenčno skupino. Za razliko od primarnih in sekundarnih skupin, v katerih posameznik uresničuje (zadovoljuje) primarne, "nižje" potrebe, pa v referenčni skupini posameznik ustvari svoj socialni mikrosvet, svet najintimnejši prostor osmišljanja in vrednotenja, ki ga deli s podobno (lahko tudi identično, enako) mislečimi. Za to posameznik "prevzame" tudi vrednostni sistem take skupine, hkrati pa referenčne skupine postanejo identifikacijski model za permanentno "samoaktualizacijo" člana skupine.

To referenčnost, pravzaprav nujno presežnost, vidi Kreft prav v reviji *Perspektive*, v reviji okrog katere se je oblikovala skupina intelektualcev, ki se je kmalu "navzela" zamisli o skupnem poslanstvu. Hkrati je prav revija "omogočila" tem posameznikom, ki so sodelovali in se poznali že dalj časa, da so se zavedali svoje skupinskosti, celovitosti, intelektualne utemeljenosti in samozavedanja. Šli so še dalj: samo ime revije je postala njihova referenca, samo "*centralno programsko geslo*" (str. 22), *Perspektive* so postale simbol.

Za nadaljnjo analizo *Perspektiv* si Kreft pomaga z deli dveh avtorjev, ki sta se prav v času, v katerem so živeli *Perspektivovci*, ukvarjala s "problematiko" majhnih skupin. To sta Mancur Olson in njegovo delo iz leta 1965 *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups* ter Tom

Bottomore z delom iz leta 1964 *Elites and Society*. Olson izhaja iz zanimivega prenosa prvotno ekonomskega koncepta mejne koristnosti v teorijo skupin. Tako ne verjame množicam, velikim spontanističnim gibanjem, in ne zaupa njihovi "racionalnosti", hkrati pa poudarja posameznika v skupini. Po Olsonu bo posameznik v skupini racionalen (gledano iz "skupinske" perspektive) vse do neke mere mejne koristnosti. Sploh pa so majhne intelektualne skupine v svojem smotru (razvijanje in razširjanje ideologije) veliko učinkovitejše kot velike, saj je že razkorak med posameznikovim smotrom skupine in skupinskosti ter interesom in smotrom take skupine kot celote že po definiciji večji. Tako nekako naj bi delovale tudi *Perspektive*: ves čas so se umeščale v prostor, se skušale zavedati lastnega položaja in izračunavati mejno koristnost skupnega početja. Oziroma "empiričneje": ob prvem cilju, ki je bil izhajanje revije, vedno računati na to, kako "ukiniti" neprijetni položaj v katerem je revija izhajala.

Ta zahodnjaški liberalni demokratizem Olsona pa naslednji teoretik preseže. Bottomore se v svojem delu *Elite in družba* trudi uskladiti teorijo elit (Pareto, Mosca) z načelom enakosti in soočiti teorijo elit z marksistično (razredno) teorijo. Hkrati nam teorija elit približa *modus vivendi* tako "parlamentarne" kot tudi "ljudske" demokracije. Kritičnost in zavračanje teorije elit kot modusa razlaganja parlamentarno-demokracijskega sveta ob hkratnem nasprotovanju sovjetsko-uniformnim metodam je Bottomora pripeljalo do nakazovanja zanimive tretje poti - do jugoslovanskega modela samoupravljanja. Seveda se Bottomore ob tem obregne ob razloge za neuspeh oz. stranpoti proletarske revolucije, povezuje teorijo elit z realsocialistično birokracijo, ukvarja pa se tudi s problemom intelektualca tako v parlamentarnih demokracijah kot tudi v enopartijskih sistemih. Antielitizem, ki ga Bottomore izpelje iz kritike (zahodne) pluralne družbe, še bolj pa iz kritike sistema pluralnih elit (poliarhij), ki vladajo in se spopadajo za vladanje nad "množicami", ga pripelje do zanikanja koncepta konkurence in tekmovalnosti in do zagovarjanja sodelovanja, sovladanja, samo-vladanja (torej samo-

upravljanja) ter zbliževanja prepada med elitami in množico do najmanjše možne mere.

Z obema avtorjema nam Kreft skuša približati duh časa, vsaj kar se intelektualca, intelektualne skupine in možnosti njene (samo)refleksije tiče. Intelektualec (in s tem *perspektivovec*) ni mogel mimo kritike tako "svobodnega in priložnostnega" polnega Zahoda, kot tudi mimo kritike kvazi enakega in uniformnega Vzhoda. Obstajala je, in še vedno obstaja alternativa, tretja pot. Ne velja pozabiti, na kar Kreft sam večkrat opozori, da "so prav intelektualci sposobni zasebnemu predpostaviti skupnostno in sedanjemu užitku boljso bodočnost" (str. 41), ti pa so v globalni družbi izpostavljeni vse širši in globlji diferenciaciji, kar še bolj slabi njihov že tako nezavidljiv položaj. Hkrati pa so se *Perspektive* s svojim razprtim pogledom in holističnim pristopom ukvarjale tudi s problemom komercializiranja umetnosti in inteligence. S "samorefleksijo možnosti lastne nemoči" (str. 43) in sooblikovanjem teorije in ideologije samoupravljanja, so *Perspektive* ohranjale "svetost smotra radikalnega humanizma" (ibid.). S svojim delovanjem so perspektivovci postali politična in umetniška avantgarda tistega časa.

V naslednjem poglavju nam Kreft predstavi še dva avtorja, ki mu s svojimi deli "pomagata" analizirati in ovrednotiti *Perspektive*, te dediče intelektualno-umetniško-politične avantgarde. Kot pravi sam Kreft (str. 48) "gre za to, da se njihovega funkcioniranja (*Perspektiv in perspektivovcev, op.p.*) kot skupine ne da razumeti iz običajne socialne psihologije, ampak le v zvezi s kulturno in politično zgodovino umetniškega in političnega avantgardizma". S prvim delom, doktorsko disertacijo Miklavža Prosenca *Die Dadaisten in Zürich* (1967), nam Kreft približa poseben tip umetniško-intelektualne skupine iz obdobja zgodovinske avantgarde ob začetku stoletja. Z opisom dadaistov opozori na nekaj pomembnih vidikov zgodovinske avantgardne skupine: način delovanja in celostni spopad z okoljem, poudarek, da tovrstne skupine nastanejo iz izrazitih individualistov ter njihov vstop ("vdor") v politično. Nadaljuje pa z delom Michaela Löwyja o revolucionarnih intelektualcih in začetkih kultur-

niškega intelektualnega antikapitalizma, študija *Pour une sociologie des intellectuels revolutionnaires* iz leta 1976, ki je nastala kot analiza političnega razvoja Georga Lukasca v obdobju 1909-1929. Löwy se v svoji študiji Lukasca ukvarja s (stran)potjo antikapitalističnega intelektualca; kako se ta iz prve svetovne vojne vrne kot revolucionar, se v ključnem trenutku, kljub etičnim pomislekom o dialektičnih smotrih cilja in metodi Revolucije, pridruži revolucionarni strani in vztraja pri Revoluciji navkljub jasno razvidnem "uhajanju" le-te.

V tretjem poglavju, s pomenljivim naslovom *Tuhtanje in tehtanje*, pa nam Kreft skozi besedila samih *perspektivovcev* in skozi prevode Gorza, Kolakowskega in Sartra, ki so jih *Perspektive* objavile, predstavi skupinskost in "namembnost" *Perspektiv*. Skupinskost, ki je nastajala zavestno, reflektirano in z neprestanim tuhtanjem in tehtanjem, je kazala tudi na odnos skupine do položaja in vloge intelektualca. O tem govorijo perspektivci skozi tekst francoskega marksista Andrea Gorza *Položaj intelektualca*. Skozi besedila so na svojstven (samo)refleksiven način opredelili tudi skupino in skupinskost v političnem prostoru v katerem so ustvarjali, opredelili pomen revije in lasten odnos do nje. Za nosilca tega sporočila pa imamo lahko tekst *Odgovornost in zgodovina*, tekst Leszeka Kolakowskega, poljskega kritika stalinizma in birokracije. Za "posladek" pa so v *Perspektivah* objavili tudi nekaj poglavij iz Sartrove *Kritike dialektičnega uma*, ki jo je izbral Taras Kermauner in ki jo sam ob koncu izbora označi "za do zdaj najbolj adekvatno angažirajočo teorijo naše družbene prakse." (str. 112). *Perspektivce* je najbolj zanimala Sartrova teorija grup, ki se v mnogočem razlikuje in je mnogo bolj domišljena kot statične, newtonske teorije o skupinah. Hkrati pa *Perspektive* obstajajo, da bi nadaljevale revolucijo, izven partijske hierarhije, kot suvereni, izven države in v pomoč oblastnemu suverenu, da odstopi/a od oblasti. Skozi Kreftovo interpretacijo vidimo, kako so postavili okvire za intelektualni dialog kot osnovno metodo svojega delovanja in izoblikovali občo stanovsko zavest v "debati" okoli ustavnopravnih zahtev. *Pers-*

pektive so v tretjem letniku celo objavile Spreminjevalne predloge k osnutku ustave LRS, v katerih so predlagali integralno samoupravljanje, s čimer so odprli politično fronto tako glede nadaljevanja revolucionarne poti, kot tudi glede vloge in položaja posameznih slojev (v prvi vrsti intelektualcev) na tej poti.

Avtor nas na več mestih opozori, da so perspektivci "na hitro" opravili s common sense alternativama: totalitarizmom na eni strani in liberalizmom na drugi. Pravzaprav so *Perspektive* s kritiko obeh -izmov vzpostavile platformo za kritiko utilitarne harmonije, ki jo je, tako je bilo takrat videti, nosila s seboj socialistična družba blagostanja. Nasprotovali so totalitarni politično-tehnokratski manipulaciji usklajevanja potrošniških interesov, ki se jim je nakazovala v Bodočnosti. Skrbela jih je možnost, da pridejo (neo-orwellovski) časi, ko se niti vprašan radikalnega humanizma ne bi dalo "zapopasti v terminologiji sistema" (str. 48). In tudi zaradi tega so bile *Perspektive* umetniška in politična avantgarda; konec koncev je bila utopija konstitutivni element slovenske zgodovinske avantgarde, ki se je zb(i)rala okoli *Perspektiv*. Ob koncu poglavja pa Kreft s historičnim sledenjem *perspektivcem* in njihovem "oglašanju" v javnosti opozori na dejstvo, da je njihova skupina potrebovala institucionalizacijo, saj so se *perspektivci* oblikovali vse od Mladinske revije, prek Besede, Revije 57 do *Perspektiv* (in tudi nadaljevali (vsaj) vse do Nove revije).

Prav zato je Kreft za sam konec dodal *Pripis*, v katerem razmišlja o (ne)disidentstvu perspektivovcev. Ob koncu (ukinitvi) revije je skupina spoznala, da je izgubila, in prepoznala konec Utopije (razen Veljka Rusa, ki še naprej "vztraja pri zahtevi po pravi samoupravljanju" (str. 155)). Kreft nam ponuja dvojen odgovor o (ne)disidentstvu *perspektivovcev*: po eni strani je odločitev, da ne bodo "disidenti" izhajala že iz njihove intelektualne države in poprejšnjega delovanja (samo za osvežitev: liberalna demokracija je (ne samo) za perspektivce namreč nezadostna), na drugi strani pa je jugoslovanski model "totalitarizma s človeškim obrazom" skrbel za "odjuge in zmrazali" družbeno-političnega prostora v Sloveniji. Rajši so se

umaknili in ustvarjali v "novih" prostorih družbenega; s koncem Perspektiv je bilo konec intelektualnega občestva, hkrati pa je Partija pri svojem oblastništvu izgubila vodilo - komunistično utopijo - in naprej vladala zaradi oblasti same. *Duma 1964*, pesem Tomaža Šalamuna, pa kot *Epilog* ponazarja ukinitve utopije in *Zeit Geist* ob koncu *Perspektiv* (pesem je bila namenjena za zadnjo pripravljeno številko revije, ki ni nikoli izšla).

In če si za zaključek spet lahko "sposodim" besede Krefta in Vas z besedami avtorja samega povabim k branju te izredno poučne, berljive in ("revolucionarno") poživljajoče knjige o tem, kako so v pogojih "totalitarizma" delovali perspektivci, kako in za kaj je "živela" sama revija *Perspektive* ter o tem, kaj vse lahko tovrstna fenomena zapusti skupnosti v kateri in iz katere sta nastala (str. 10): "*Ne raziskujemo preteklosti zato, da bi iz lastne sedanosti pojasnili, kar je bilo onim prej samo megleno in nedoločeno. Raziskujemo jo zato, ker so bile številne zadeve že davno jasno in razločno razstavljene in pojasnjene, in ker tudi v primerih, ko ni bilo tako, ni mogoče zastavljati vprašanj, ne da bi navezali na tradicijo. Četudi morda ni v vseh stvareh res, da je že v preteklosti obstajalo dosti imenitnih odgovorov, je torej gotovo res, da so bila razvita in izražena že vsa pozornosti vredna vprašanja - posebej tista, ki se tičejo drže in početja intelektualca in umetnika.*" Dober tek čez drn in strn tokratne edicije Znanstvenega in publicističnega središča.

Sonja LOKAR

Milica G. Antić
Ženske v parlamentu
ZPS, Ljubljana 1998

Po strahovitem porazu žensk na zadnjih parlamentarnih volitvah v Sloveniji - s štirinajstih je število parlamentark zdrknilo pod osem odstotkov - smo dobili v obliki skrbne analize, objavljene v knjigi dr. Milice G. Antić: *Ženske v parlamentu*, odlično doku-

mentiran, večplasten odgovor na vprašanje, zakaj so ženske v parlamentu potrebne in kaj bi bilo treba storiti, da bi se lažje prebile vanj.

Knjiga je prišla ob pravem času. Čustveni naboj se je po porazu na volitvah v ženskem gibanju že polegel in s hladno glavo je treba narediti analizo in na njeni osnovi načrt, kako zbrati moči za nov korak. Prva priložnost so že lokalne volitve, ravno pravljen pa je tudi trenutek za promocijo in pripravo bodočih kandidatke za parlamentarne volitve leta 2000. Knjiga prinaša pregleden prikaz argumentov, zakaj je demokracija brez žensk na mestih odločanja problematična ali nedokončana demokracija.

Pregledno je nanizala mednarodno pravno sprejete razloge, ki omogočajo strankam in celo državam, da uvedejo mehanizme politike aktivne podpore ali celo pozitivne diskriminacije, da bi podreprezentiranemu spolu olajšale prodor v politiko.

Zelo dobro je tudi predstavljeno spreminjanje odnosa civilnodružbenih ženskih gibanj do politike in države v drugi polovici dvajsetega stoletja. Le-to je prešlo od faze zapiranja v načelno žensko apolitičnost do odločitve, zavzeti politične stranke od znotraj, graditi državne podporne mehanizme z namenom, zavarovati se pred vedno možnimi vdori konservativnih strank, ki jih poskušajo obračati v njihovo lasno nasprotje. Dobro je tudi opisano, kako je ženski prodor v politično odločno zahteval in tudi dosegel, da je tako imenovana velika politika vzela v zakup nove, ženskam pomembne teme in da o stvareh, ki najbolj zadevajo enake možnosti spolov, ni več mogla preprosto odločati v škodo žensk.

Z analizo primerov nastajanja samo ženskih političnih strank, ki so se vsi po vrsti neslavno končali, avtorica dokazuje, da so tovrstna prizadevanja slepa ulica. Sama o tem nisem tako zelo prepričana. Švedski primer dokazuje, da je v določenih okoliščinah že samo učinkovito predstavljen grožnja, da bo nastala posebna ženska stranka, delovala kot dovolj velik argument, da so socialdemokrati leta 1995 izpeljali politiko doslednega zapovrstnega kandidiranja moških in žensk na svojih listah in izpolnili obljubo o vladi s polovico ministrice.